

УДК 32:001.12

ЧИ МОЖЛИВА ЧИСТА ПОЛІТОЛОГІЯ В УКРАЇНІ ?

Степан Рутар

*Львівська комерційна академія
Юридичний факультет, кафедра теорії держава і права
вул. Туган-Барановського 10, 79008, м. Львів, Україна
e-mail: academy@lac.lviv.ua*

У статті розглядаються проблеми становлення політології як чистої науки. Особливу увагу приділено аналізу складових предмету політології та чинникам, які позитивно впливають на цей процес. Визначаються відмінні риси теорії державного управління та політології. Формулюється власне бачення складових предмету політології. Розглядається предмет політології в контексті певних наукових напрямів. Пропонується законодавчо закріпити положення для виокремлення політології як чистої науки.

Ключові слова: політологія, предмет політології, об'єкт політології, політична сфера, державне управління.

Проблема чистоти гуманітарних наук, за аналогією з природничими науками, була сформульована в рамках соціології позитивізму. Найглибше вона була обґрунтована в праці Г. Кельзена „Чисте правознавство”. Під чистою теорією права визначний німецький правознавець розумів теорію, „очищену від будь-якої політичної ідеології та впливів природничих наук, а ще таку, що усвідомлює власну своєрідність... із притаманною лише їй системою законів, згідно з якими функціонує предмет теорії права” [2, с. 2]. Чистоту правової теорії Г. Кельзен розуміє так: вона має власний своєрідний предмет із притаманною лише їй системою законів; очищена від політичної ідеології; позбавлена впливів природничих наук.

Використовуючи підхід Г. Кельзена як методологічний інструмент у процесі аналізу даної проблеми, слід зазначити, що, по-перше, абсолютно чистої гуманітарної науки (зокрема політології) не може бути, оскільки над її творцями тяжіють цінності епохи та їхні власні оціночні судження; по-друге, чистота гуманітарної науки значною мірою залежить від рівня суспільної свободи, в рамках якої розвивається незалежне громадське експертне середовище.

Для визначення предмету політології необхідно уточнити такі поняття, як „об'єкт” і „предмет” науки, „закономірності”, „тенденції”, „політична сфера”, „політична система”. Без дефініцій цих понять складно з'ясувати суть і основні складові предмету політології, який не перетинається з іншими гуманітарними науками.

Під об'єктом розуміється сукупність процесів і явищ із притаманними лише їм специфічними ознаками, на вивчення яких спрямована наука, а під предметом - з'ясування закономірностей і тенденцій функціонування і розвитку всіх складових даного об'єкту. Відтак об'єктом політології, в найширшому розумінні цього слова, є політична сфера, якісно відмінна від економічної чи правової сфери.

Поняття „політична сфера” є найширшим поняттям політології, оскільки охоплює всю сукупність політичного, тобто інститути, процеси, цінності, ідеї, які мають політичну природу. Близьким поняттям до політичної сфери є поняття „політична система”, яке охоплює впорядковану сукупність функціонально взаємозалежних елементів [3, с. 11]. Однак якщо політична сфера включає в себе все політичне, то політична система - лише типові елементи, характерні саме для даного її типу. Так, якщо надто широкі повноваження глави держави притаманні авторитарній політичній системі, то вони логічно не можуть бути атрибутом ліберально-демократичної системи. Водночас політична сфера включає не лише системні елементи, а й такі, що виразно контрастують із цією системою.

Предмет політології як науки співпадає з її об'єктом, однак не зводиться повністю до нього, адже будь-яка наука досліджує певні закономірності та тенденції функціонування і розвитку власного об'єкту загалом чи окремих його складових зокрема. Під політичними закономірностями слід розуміти сталі, необхідні та причинно-наслідкові зв'язки між змінними політичної сфери або політичної системи. Так, атомізована партійна система є закономірністю функціонування авторитарного режиму, оскільки в ньому формують виконавчу владу не партії, а глава держави. Тому партії не можуть розвиватися як самостійні конкурентноспроможні політичні сили.

Якщо з'ясування певних закономірностей є передусім змістом предмету природничих наук, то для гуманітарних наук суть їх предмету здебільшого виявляється через тенденції. Тенденції, на відміну від закономірностей, не є виявом причинно-наслідкових зв'язків між змінними, вони лише фіксують імовірний сценарій розвитку, який емпірично спостерігається і може відбутися за певних обставин, або ж навпаки. Сучасний політичний розвиток України характеризується, зокрема, як перехід до ліберально-демократичного режиму, хоча не можна переконаливо стверджувати про незворотність цього процесу.

Уточнивши зміст базових понять, слід виділити складові предмету політології, які мають власну специфіку і не перетинаються із аналогічними складовими предмету інших суміжних наук. Це, зокрема, такі науки, як теорія держави і права, державне управління, історія політичної думки, які мають, на перший погляд, дуже схожі елементи предмету. Таким спільним об'єктом і предметом для названих наук є держава. Відтак постає проблема виокремлення серед спільного об'єкта специфічних елементів, які мають виняткову політичну природу. Реальна практика функціонування держави у високорозвинених країнах, структура якої передбачає чітке розмежування компетенції між політичними, правовими, адміністративними і військово-силовими органами, передбачає окремо виділити політичні інститути державної влади. Слід зазначити, що лише політичні інститути державної влади можуть бути елементами предмету політології, а не вся держава, як прийнято розглядати в контексті української навчально-політологічної літератури [3, с. 158].

Специфіка політичних інститутів держави, на відміну від інших державних інститутів, полягає в тому, що вони, по-перше, обираються народом або парламентом; по-друге, приймають рішення, необхідні для виконання усім суспільством; по-третє, їхній термін повноважень закріплений в Основному законі; по-четверте, мають монопольне право на легітимний примус.

Крім політичних інститутів держави, предметом політології є аналогічні інститути на рівні регіону та місцевого самоврядування, а також інститути, які забезпечують формування та розподіл політичної влади (такі, як виборча і партійна системи).

Перелік складових предмету політології буде неповним без урахування таких політичних явищ, які мають не лише інституційну основу, а й психологічну (ментально-поведінкову) або проміжну (інституційно-психологічну). До них можна віднести політичну культуру (ідеї, цінності, моделі поведінки) і форми політичної взаємодії (панування, конкуренцію, співпрацю).

Розмежування предмету державного управління і політології полягає в наступному. Державне управління вивчає структуру і функції органів виконавчої державної влади, а політологія лише їх вищий, політичний рівень (глави держави, уряду); державне управління акцентує на юридичних і адміністративних аспектах діяльності державної служби, а політологія – на процесі розробки, прийнятті і реалізації політичних рішень державними органами. Державне управління з'ясовує обсяг і розподіл повноважень між ланками адміністративного апарату, а політологія – специфіку та зміст політико-управлінського процесу, його взаємодію із органами адміністративного управління.

Виведення історії політичної думки за межі предмету політології доцільне з огляду на такі міркування: по-перше, складно виявити відмінності у філософських, соціологічних і власне політологічних концепціях у вивченні політичної сфери; по-друге, за великою кількістю політичних ідей, концепцій, парадигм втрачаються істотні ознаки конкретної політологічної проблематики; по-третє, політологічні концепції слід використовувати в процесі розгляду окремої тематики. Історичний контекст політичної думки дає змогу лише з'ясувати генезис того чи іншого політичного явища, розширити методологічне поле політологічного аналізу через проведення паралелей між подіями минулого та сьогодення, проте не дає відповіді на питання про природу, закономірності та сучасні тенденції розвитку політичних інститутів. Постановка цього питання не означає, що необхідно повністю вивести історію політичної думки за межі предмету політології. Йдеться насамперед про відмову від традиції, згідно з якою історія світової та української політичної думки від найдавніших часів до наших днів розглядається у всіх підручниках та посібниках з політології.

Розглянуті проблеми мають спірний характер, однак без їх аналізу неможливо чітко окреслити предмет політології. Необхідно сформулювати власне бачення (?) складових предмету політологія, а саме: 1) політичні інститути державної влади — глава держави, парламент, уряд, представники держави на регіональному рівні; 2) політичні інститути регіональної влади — політичні виконавчі та представницькі (законодавчі) органи суб'єктів федерації, автономії та регіонального самоврядування; 3) політичні інститути місцевого самоврядування - сільські, селищні, міські ради та голови місцевого самоврядування; 4) політичні інститути, які забезпечують формування політичної влади та політичного управління, – виборча та партійна системи; 5) політична культура - політичні знання, цінності, стиль політичного мовлення, моделі політичної поведінки. 6) суб'єкти політичного процесу — громадяни, політичні та громадські лідери, партії, громадські організації та тіньові суб'єкти політики (мафії, клани, кліки); 7) форми політичної взаємодії – співпраця,

конкуренція, конфлікт, консолідація, панування та експлуатація; 8) міжнародна політика – глобальні, регіональні та національні інститути як суб'єкти міжнародних стосунків, сучасні геополітичні стратегії; 9) взаємодія елементів політичної сфери із різними сферами суспільного життя.

Чистота політології передбачає не лише чітке виокремлення предмету політології, а й очищення її від ідеології, стереотипів масової психології і маніпулятивних політтехнологій. Однак реалізація двох останніх напрямів „очищення” української політології на нинішньому етапі ускладнюється низкою факторів, серед яких переважають посттоталітарна догматична традиція і обмеження інтелектуальної свободи в рамках функціонування чинних політичних та громадських інститутів. Наукове мислення багатьох політологів перебуває в полоні посттоталітарного догматизму, який найпомітніше виражений у формі національного і соціального етатизму. Національний етатизм як ідеологічний принцип передбачає абсолютизацію державотворчих і націотворчих процесів, ролі національної держави як вирішального фактора в захисті національних інтересів. Водночас він нехтує необхідністю розвитку громадянського суспільства на основі розширення і правового закріплення свободи та соціальної справедливості. Соціальний етатизм, який зводиться до абсолютизації ролі держави в регулюванні економіки і забезпеченні високих соціальних стандартів життя, недооцінює роль ринкових стихійних регуляторів і глобальних інтеграційних процесів як необхідної умови набуття вищої інституційної та культурної якості.

Етатистський підхід, крім того, звужує методологічне поле аналізу, оскільки не дає змоги вченому, апріорі орієнтованому на перебільшення ролі держави в суспільних процесах, враховувати вплив на політичні явища усіх чинників (культурно-історичних, геополітичних, економічних, громадсько-політичних). Керуючись таким підходом, представники гуманітарної науки схильні пояснювати залежність змісту і вектора політичного процесу не від цивілізаційного рівня і структури політичних інститутів, а від культурного рівня еліти й лідерів.

Цілком протилежним до посткомуністичного догматизму є вульгарний методологічний плюралізм, суть якого полягає в намаганні вчених використовувати методи, які здебільшого суперечать логічній та концептуальній структурі дослідження. Вульгарний методологічний плюралізм в сучасних українських умовах слід трактувати як своєрідну реакцію на методологічний монізм, який упродовж тривалого періоду функціонував у вигляді марксизму. Проте для утвердження справжнього методологічного плюралізму в Україні необхідні школи, які б спеціалізувалися на дослідженнях у межах тієї чи іншої парадигми (конфліктології, біхевіоризму чи символічного інтеракціонізму). Такі школи формуватимуть власну методологічну й емпіричну базу, а також наукові кадри, спроможні на цій основі розв'язувати різноманітні політологічні проблеми.

Відзначаючи негативний вплив посттоталітарної догматичної традиції в її різних формах, додамо, що вона, поряд з іншими негативними ментальними явищами, нав'язувалася сучасними політичними й громадськими інститутами в рамках олігархічної моделі суспільства. Ця модель обмежує свободу та конкуренцію в усіх сферах суспільного життя (особливо в інтелектуальній). Визначальним принципом такого суспільства є пріоритетність „шапки” (владного статусу) над „головою” (інтелектом).

Після послаблення авторитаризму президентської влади внаслідок політичної реформи 2004 р. (незавершеної й досі) значно розширився діапазон свободи (особливо у ЗМІ) та політичної конкуренції. Однак правові межі цієї свободи не настільки відповідають стандартам країн із розвинутою політичною демократією, щоб стимулювати вільну і чесну конкуренцію в інформаційному просторі. Крім цього, посилення державного контролю над ВНЗ значно послаблює потенціал критичної та інноваційної політичної думки. Тому й надалі політологія залишається під тиском маніпулятивних політтехнологій, які, спотворюючи політичну реальність, оживлюють масові архетипи, міфи та стереотипи.

Маніпулятивні політтехнології використовують політичні експертні середовища, які обслуговують лідерів провідних політичних сил. Сьогодні не треба бути великим аналітиком, щоб легко ідентифікувати позицію експерта з позицією тієї чи іншої політичної сили, оскільки українська політика ґрунтується здебільшого на здобутті і збереженні політичної влади, а не на розв'язанні суспільних проблем. У цьому контексті політика (точніше, політиканство) заохочує спекуляції навколо символічних проблем, аби відвернути увагу від об'єктивного аналізу справжніх причин суспільних негараздів та цивілізаційних алгоритмів їх розв'язання. Тому основна увага приділяється загостренню суперечностей, які мають яскраво виражені регіональні та етнокультурні відмінності. Ці відмінності виражені передусім у ставленні до мовного статусу, церкви, розуміння історії та геополітичного вектору.

Для розвитку політології як чистої науки необхідно створити сприятливі правові умови для розширення політичної, громадянської і інтелектуальної свободи, що має забезпечити чесну і вільну конкуренцію в політиці, громадянському секторі та системі вищої освіти.

З цією метою необхідно законодавчо закріпити:

- збалансований механізм стримувань і противаг у системі державної влади;
- пропорційну виборчу систему із відкритими регіональними списками і 5 % виборчим бар'єром для партій та 8 % бар'єром для партійних блоків;
- жорсткий правовий порядок, в рамках якого буде забезпечено право громадян на отримання об'єктивної інформації про доходи та майно політиків і чиновників, а також про ухвалення політичних, адміністративних та правових рішень;
 - статус незалежної громадської експертизи;
 - легальне громадське лобювання;
 - законодавчу народну ініціативу, а також законодавче народне вето;
 - статус громадського телебачення та радіомовлення, в рамках якого, політики зможуть виступати тільки у форматі дебатів із обов'язковим залученням незалежних громадських експертів;
 - автономію університетів, що дасть змогу самостійно формувати навчальні плани підготовки фахівців для потреб ринку праці та присвоювати вчені ступені та звання (доктора філософії та професора);
 - широке самоврядування, в рамках якого зросте роль спостережних рад у визначенні та реалізації стратегії розвитку навчального закладу шляхом активного залучення до цього процесу професорсько-викладацького складу, студентів та роботодавців;
 - скасування Вищої атестаційної комісії (ВАКу) як органу державного контролю над формуванням наукових кадрів, який обмежує інтелектуальну свободу;

– сучасний механізм мотивації до навчання, який би передбачав для найуспішніших студентів винагороду із фондів підтримки талановитої молоді у вигляді високої стипендії або часткової компенсації оплати за навчання і додаткову оплату для студентів із незадовільними оцінками;

– перехід на два типи вищих навчальних закладів: коледж, який має право присвоювати кваліфікаційний рівень бакалавра, і університет — бакалавра, магістра і доктора філософії;

– вільний вибір студентами варіативних дисциплін як у межах основного закладу навчання, так і за його межами;

– скасування відомчої підпорядкованості ВНЗ, яка сприяє монополізації освітянського процесу і гальмує застосування уніфікованих цивілізованих стандартів у вищій школі;

– новий порядок державного фінансування ВНЗ (в обсязі від 100 до 25 %) за результатами їх місця у загальнонаціональному рейтингу, який визначатиметься кожних чотири роки на підставі критеріїв, передбачених світовою та європейською системою оцінки якості.

Таким чином, створення належних правових умов для забезпечення свободи та чесної конкуренції в зазначених сферах стимулюватиме попит на об'єктивну фахову громадську думку. Це, в свою чергу, надасть додаткових імпульсів розвитку політології як науки, вільної від ідеологічних догм і масових стереотипів, успадкованих як від тоталітарного минулого, так і обумовлених сучасною інституційною природою олігархічного суспільства.

Список використаної літератури:

1. *Бєбик В.* Політологія для політика і громадянина : [Монографія] / В.М. Бєбик. – К. : МАУП, 2003. – 424 с.
2. *Кельзен Г.* Чисте правознавство : 3 дод.: пробл. справедливості / Г. Кельзен ; пер. з нім. О. Мокровольського. – К. : Юніверс, 2004. – 496 с.
3. Проблеми модернізації політичних систем сучасності : Монографія / М.І. Панов (кер. авт. кол.), Л.М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; За заг. ред. Л. М. Герасіної, О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2008. – 320 с.

Стаття: надійшла до редколегії 19.03.2009

прийнята до друку 24.09.2009

CAN BE PURE POLITICAL SCIENCE IN UKRAINE?

Stepan Rutar

*Lviv Commercial Academy
Faculty of Law, Department of History and Political Science
Tuhan-Baranovsky st., 10, Lviv, 79008 Ukraine
e-mail: academy@lac.lviv.ua*

In the article were considered the problems of an establishment of the political science as a clean science. The special attention was paid to the analysis of constituents of the object of the political science and factors which positively influence on this process. Features of the theory of public administration and political science were defined. Authors vision of the components of political science was formulated. The subject of the political science in the context of specific scientific areas was studied. Legislation process to define political science as a clean science was proposed.

Key words: the political science, the subject of political science, the object of political science, a sphere of politics, a public administration.

ВОЗМОЖНА ЛИ ЧИСТАЯ ПОЛИТОЛОГИЯ В УКРАИНЕ?

Степан Рутар

*Львовская коммерческая академия
Юридический факультет, кафедра истории и политологии
ул. Туган-Барановского 10, 79008, г. Львов, Украина
e-mail: academy@lac.lviv.ua*

В статье рассматриваются проблемы становления политологии как чистой науки. Особое внимание уделено анализу составляющих предмета политологии и факторам, которые положительно влияют на этот процесс. Определяются отличительные черты теории государственного управления и политологии. Формулируется собственное видение составляющих предмета политологии. Рассматривается предмет политологии в контексте определенных научных направлений. Предлагается законодательно закрепить определенные положения для выделения политологии как чистой науки.

Ключевые слова: политология, предмет политологии, объект политологии, политическая сфера, государственное управление.